

MAGASINET

Grøn Omstilling

VINTER 2021

FOKUS

PÅ SKOVHUGST I KLIMAETS NAVN

Vi fragter store mængder træpiller fra Estland til danske kraftvarmeværker for at lave strøm og varme og kalder det bæredygtigt. Imens stiger presset på de skove, vi henter træet fra

HVAD MED MIN KLIMASKYLD?

Håbet skal findes i det meningsfulde liv, lyder det fra Mikey Gjerris

Side 4

NÅR ILTEN FORSVINDER

Opfattelsen af havet som en uendelig stor skraldespand har gjort stor skade

Side 14

ET LANDBRUG I FORANDRING

Reportage fra Skalsådal, hvor udtagning af lavbundsjord er i gang

Side 20

Vores fælles hav og jord

AF CLAUS EKMAN

DIREKTØR, RÅDET FOR GRØN
OMSTILLING

MAN KAN ROLIGT konkludere, at 2021 blev endnu et år, hvor afstanden mellem de nødvendige og de realiserede handlinger på det grønne område blev tydelig. I august kom FN's klimapanel med den sjette rapport om det klimavidenskabelige fundament. Denne rapport slår med endnu større sikkerhed end de tidligere fast, at klimaforandringerne kommer buldrende, og at vi har ufatteligt travlt, hvis vi skal holde temperaturstigningerne på 1,5 grader. Blot tre måneder senere mødtes verdens politiske ledere i Glasgow til COP26, og topmødet skabte bestemt ikke optimisme i forhold til reel politisk opbakning til at gøre det nødvendige for klimaet.

På den hjemlige front så vi bl.a. med infrastruktureaftalen, regeringens klimaprogram for 2021 og med landbrugsforliget, at hockeystaven stadig er et omdrejningspunkt i dansk klimapolitik. Men på trods af den politiske fodslæben er der grund til at glædes over den fortsat stigende folkelige opbakning til den grønne dagsorden. Det gav sig til udtryk i kommunevalget, hvor rekordmange danskere vægtede det grønne område højt. Og selvom kommunernes handlerum ift. klima og miljø er begrænset, viser det, at det grønne fokus er i fortsat vækst.

2021 blev også et år, hvor det blev tydeligt, at vi skal kaste et kritisk blik på, hvad vi bruger jorden og naturressourcer til i en fossilfri fremtid. Det er oplagt, at vi hurtigst muligt skal stoppe med at importere og bruge kul, olie og naturgas. Men nu kredser mange

vanskelige spørgsmål om, hvordan vi bør bruge arealer og biologiske materiale i fremtidens grønne værdikæder. Vi anvender f.eks. 80 procent af vores landbrugsareal til at producere foder til husdyr, og vi importerer store mængder soja fra Sydamerika. Det lægger beslag på enorme arealer i udlandet, som førhen virkede som store kulstoflagre. Men også i den anden ende af værdikæden giver det problemer, da kødproduktionen og gyllen herhjemme står for store udslip af drivhusgasser og næringsstoffer. Det skader alt sammen klimaet og vores miljø, ikke mindst i havene omkring Danmark. Vores brug af træbiomasse i danske kraftvarmeværker understøtter en anden værdikæde, der medvirker til, at vi trækker store mængder kulstof ud af skovene. De kulstofforbindelser, omsætter vi til varme, elektricitet og et stort CO₂-udslip, på trods af at vi har andre oplagte muligheder.

Klima- og miljøkriserne skal løses ved at tænke helhedsorienteret, og vi skal undersøge og forstå, hvordan vores forbrug herhjemme har effekter ude som hjemme, uanset om det er fossile eller ikke-fossile ressourcer. I dette nummer af Magasinet Grøn Omstilling undersøger vi, hvad importen af træpiller fra Estland har af konsekvenser, og hvordan forureningen fra bl.a. landbruget påvirker det danske havmiljø. Og så går turen også til Skalsådal i det sydlige Himmerland, hvor landmændene om nogen har et forhold til landskaberne og jorderne.

God jul – og god læselyst!

VELKOMMEN

FIRE (FEM) NYE PÅ HOLDET

Vi har fået fire nye kollegaer til sekretariatet på Kompagni-stræde i København. Jeppe Skjærlund holder styr på administrationen. Signe Sand arbejder med bygninger og bæredygtigt byggeri. Niklas Jørgensen fokuserer på landbruget. Og Tanja Willumsen ser nærmere på luftforureningen. Samtidig er transportrådgiver Daria Rivin gået på barsel. Vi siger velkommen til de nye kollegaer og den lille nyt! ■

PROJEKT

FOKUS PÅ HAVET

Det danske havmiljø er truet, og det vil vi gøre noget ved. Med projektet 'Et rent hav for alle' sætter vi fokus på nogle af de faktorer, der skader livet under vand. Det handler bl.a. om forureningen med næringsstoffer fra landbruget, miljøskadelige kemikalier fra spildevand og skibsfarten. Forureningen rammer både økosystemer, turisme og erhverv. Og hvis vi fortsat skal nyde godt af havet og dets ressourcer, skal vi stille krav til vores brug af og udledning til havet, så vi kan sikre fremtidens rene havmiljø. Projektet er støtte af VELUX FONDEN og løber over de næste fire år. ■

DEBAT

FOKUS PÅ ET GRØNT EU

Vi sætter i løbet af året fokus på den grønne omstilling i EU. Det gør vi med en række debatmøder, hvor vi ser på nogle af de store udfordringer, som EU og Danmark arbejder på at løse. Vi tager debatten med forskere, virksomheder, politikere og andre interessenter. Hold øje med rgo.dk og vores sociale medier. ■

RÅDET FOR GRØN OMSTILLING

Vi er en uafhængig miljøorganisation, der arbejder for at fremme en grøn og bæredygtig omstilling af samfundet. Det gør vi ved at skabe og formidle viden om grønne løsninger og ved at påvirke politikere, virksomheder og borgere til at træffe bæredygtige valg.

Vi er en organisation, der har brug for vores medlemmer for at skubbe samfundet i en bæredygtig retning. Så tak for, at du støtter den grønne omstilling. **Det gør en verden til forskel.**

ABONNEMENT

Bliv medlem, eller tegn et abonnement her: www.rgo.dk

Kontingent: 395 kroner eller 195 kr. per år for studerende, ledige og pensionister.

UDGIVER

Rådet for Grøn Omstilling – din miljøorganisation, der arbejder for at skabe et bæredygtigt samfund.

Kompagnistræde 22, 3. sal
1208 København K

Tlf: 3315 0977
Mail: info@rgo.dk
Web: www.rgo.dk

ANSVARSHAVENDE

Claus Ekman

REDAKTØR

Helene Chéret, redaktion@rgo.dk

GRUNDDSIGN OG LAYOUT

Birgitte Fjord / FJORD : Visuel kommunikation

KORREKTUR

Tone Grube Jørgensen/Læse-lampen

TRYKKERI

KLS PurePrint A/S er Svanemærket og Cradle-to-Cradle-certificeret. Magasinet er trykt på 150/120g PurePrint® Uncoated.

DETTE NUMMER

Nr. 2, 2021. Årgang 28
Udgivet 8. december 2021

ISSN 2597-0208 (trykt)
ISSN 2597-0216 (online)

ANNONCESALG

info@rgo.dk /
Tlf. 3315 0977

LÆS MERE OM MAGASINET

GRØN OMSTILLING
www.rgo.dk

FORSIDEFOTO

Karl Adami Photography

Savner du flere nyheder om klima og miljø? Så følg os på Facebook og Twitter, og tilmeld dig vores nyhedsbrev på: www.rgo.dk

PurePrint® by KLS
Produced 100% Recycled Paper
at KLS PurePrint A/S

KLIMA-NEUTRAL
TRYKSAG

MIX
Papir fra
ansvarlige kilder
FSC® C022933

14

Det danske havmiljø er under pres

Når ilten forsvinder, og torskebestandene svinder ind, bliver det særligt tydeligt, at havet har det skidt. Samtidig viser Miljøstyrelsens overvågninger af den såkaldte økologiske tilstand af kyst og hav, at det haster med at stoppe forureningen. Hvis vi ikke gør noget, vil det i sidste ende gå ud over os selv.

4

Håbet i håbløsheden

De unge har grund til at være vrede. Mange af os har taget vores andel af bøffer og flytture i løbet af livet. Og selv om vi vælger at leve klimavenligt, udleder vi langt mere, end hvad der er bæredygtigt. Så hvad skal vi gøre af klimaskylden? Og er der alligevel håb? Det spørger vi bioetiker Mickey Gjerris om.

Indhold

vinter 2021

- 4 Spørgsmål til en bioetiker: Hvor er håbet?
- 6 FOKUS: Når vi fyrer med træ fra Estland
- 13 Kulturnyt
- 14 Noget er galt med havets tilstand
- 18 Tid til at lukke og slukke for naturgasfyrene
- 20 Reportage om et landbrug i forandring

20

Reportage fra Skalsådal

I Skalsådal er udtagning af lavbundslande i gang. Det skal være med til at gøre landbruget mere klimavenligt. Så hvordan ser landmændene på de forandringer, der kommer? Erik Christensen her kender hver en centimeter af landskaberne i sin hjemegn. Og han er bekymret for, hvad mere vand kommer til at betyde for naturen og for hans køer.

Håb og skyld midt i klimakrisen

Selv hvis man virkelig strammer sig an og lever så grønt som muligt, så udleder en person i Danmark langt mere, end hvad der er bæredygtigt. Så hvor er håbet henne, og kan vi alligevel leve gode liv i skyggen af klimakrisen? Det taler vi med bioetiker Mickey Gjerris om

AF THERESE HOLTER

Mickey Gjerris er bioetiker, tidligere medlem af etisk råd og forfatter til bogen 'Upraktisk håndbog i lysegrønt håb'. En fredag i september sidder jeg på Teater Mungo Park og lytter til et af hans foredrag, hvor han kommer med sine bud på, hvordan man kan finde håb midt i en fortvivlende klimakrise. Men efter foredraget er jeg ikke fyldt med håb. Jeg tænker mere på, om vi overhovedet må være her?

Det er især to pointer fra oplægget, som slår mig med modløshed – nemlig Earth Overshoot Day og vores CO₂-udslip som borgere i Danmark.

Earth Overshoot Day er den dag, hvor menneskeheden har opbrugt de ressourcer, som Jorden kan gendanne på et år. Organisationen Global Footprint Network opgør dagen hvert år, og hvis dagen falder d. 31. december, så balancerer vores levevis lige præcis. Men i 2021 faldt dagen allerede d. 29. juli, så verdens befolkning har levet over evne siden juli. For Danmarks vedkommende faldt dagen så tidligt som d. 26. marts 2021. Som dansker har jeg altså brugt min maksimale andel af klodens ressourcer allerede fire måneder inde i året. Siden har jeg overforbrugt – ligesom alle andre her i landet.

DE FEM UMULIGE TON CO₂

I alt 17 ton CO₂. Det er tænketanken Concito's tal for, hvor meget CO₂ en dansker udleder om året, og Mickey Gjerris bruger tallene til at dokumentere vores overforbrug. 12 af 'mine' 17 ton kommer fra ting, jeg har direkte indflydelse på som mad, transport og forbrug af ting og sager. Men fem af de 17 ton skyldes min andel i det danske samfund. Det er udledninger fra hospitaler, offentlig transport, skoler og alt det andet, vi deler i velfærdssamfundet. Mickey

Gjerris nævner i sit foredrag, at vi skal ned på to ton årligt, hvis det skal være nogenlunde bæredygtigt. Så jeg udleder 17 ton, jeg skal ned på to, og fem af mine ton er umulige for mig at ændre på nu og her, da jeg ikke direkte har indflydelse på dem. Det vil sige, at uanset om jeg stopper med at købe nyt i dag, slukker for varmen og spiser havregryn med vand, så udleder jeg langt mere, end hvad der er bæredygtigt.

Det virker ærligt talt håbløst. Så jeg beslutter mig for at ringe og spørge Mickey Gjerris selv, om vi overhovedet må være her, når vi alene ved at være borgere i Danmark sætter et højere klimaaftryk, end kloden kan bære. Mickey Gjerris svarer med et spørgsmål:

"Hvem skal vi spørge? Vi er her, og så må vi leve og udfolde os i de rammer og muligheder, der er. Vi kan hver især tage ansvar for vores individuelle valg, når vi vælger, hvilken tandpasta vi skal bruge, eller hvilket transportmiddel vi anvender. Og vi kan hver især tage ansvar som borgere, når vi stemmer, og i de sammenhænge, vi indgår i. Nogle ændringer er umiddelbart mulige, f.eks. at vælge den mest miljøvenlige tandpasta eller det mest klimavenlige transportmiddel. Når man har ændret på det umiddelbart mulige, kan man begynde at skubbe til grænserne for det mulige."

Når man har ændret på det umiddelbart mulige, kan man begynde at skubbe til grænserne for det mulige

Mickey Gjerris, bioetiker og forfatter

Som et eksempel på at skubbe til grænserne for det mulige bruger han den kørsel, som rigtig mange forældre står med, når poderne skal spille kamp og deltage i idrætsstævner rundt i Danmark:

"Her kan man jo godt prikke til den sociale konstruktion, at børn, der dyrker idræt, skal køres landet rundt til stævner," siger han og fortsætter: "Skub til de muligheder, du har for dine individuelle valg. Og skub til de politiske rammer. Vi kan arbejde med, hvordan vi kan være mennesker på en bedre måde. En tilstrækkelig lille CO₂-udledning er ikke mulig at nå lige nu som almindelig dansker. Men vi kan have det som et ideal og arbejde hen imod det med de midler, vi har."

BARNLØSHED SOM RADIKALT OFFER

I september '21 bragte tidsskriftet The Lancet en undersøgelse, som viste, at unge overalt i verden er dybt bekymrede over klimaforandringerne. Faktisk viste undersøgelsen, at fire ud af 10 unge tøver med at sætte børn i verden af hensyn til klimaet. Barnløshed lyder som et radikalt offer, så jeg spørger Mickey Gjerris, hvor meget han synes, vi kan kræve af os selv? Han svarer:

"Det er rimeligt at være fucking vred over det politiske hykleri. Vi voksne sikrer vores velstand på bekostning af de unges velfærd", siger Mickey Gjerris. Her er det Den Grønne Studenterbevægelse, der har arrangeret en klimademonstration ved Folketingets åbning i oktober.

"Det afhænger af problemets størrelse. Og når problemet er af et omfang som klimakrisen i dag, så mener jeg godt, at det at få børn kan indgå i overvejelserne. Vi kan f.eks. overveje familiformerne og måske deles om færre børn. Det er virkelig trist, at unge mennesker overvejer ikke at få børn pga. klimakrisen. Men de tager ikke fejl, når de er bekymrede. Både den aktuelle klimakrise og den manglende politiske handling er jo virkelig bekymrende."

Greta Thunberg er tydeligt vred over tidligere generationers svigt og over ikke at blive taget alvorligt af de nuværende politiske ledere, og hun er langt fra det eneste unge menneske, der er vred. Jeg er fyldt 50 år og har til overflod taget min andel af bøffer og flyture. Så jeg spørger Mickey Gjerris, hvad vi skal sige til de vrede børn og unge tæt på os? Han starter sit svar med en anekdote fra en fredag, hvor 'Fridays for future' holdt demonstration. De unge havde fri mikrofon, og de skiftedes til at gå op og sige ting som "Jeg er så fucking vred!" Mickey Gjerris fortæller:

"De var vrede! Og det er rimeligt at være fucking vred over det politiske hykleri. Vi voksne sikrer vores velstand på bekostning af de unges velfærd. Nogle voksne kalder de unge

hyklere, hvis de unge selv kører i bil eller den slags. Men hvem har lært dem at hykle? Det har de voksne, der taler uden at handle. Så nu er det vigtigt, at vi som voksne tager deres frustrationer alvorligt og viser dem, at vi er enige med dem i, at situationen er alvorlig. Vi skal vise dem, at vi gør det bedste, vi kan," siger han.

HVAD MED HÅBET?

Men Mickey Gjerris' seneste bog hedder ikke 'Jeg er så fucking vred'. Den handler ikke om vrede, men om håb. Jeg spørger, hvorfor han har skrevet den bog.

"Det har jeg, fordi jeg er bekymret over klimakrisen og selv har følt mig magtesløs over at løbe rundt blandt venner og bekendte med løftet pegefinger over lange flyrejser og store bøffer. Det virkede ikke. Så kunne jeg sidde der med min håbløshed og apati. I stedet valgte jeg at se på, hvad håb handler om," siger han og fortsætter: "Løsningerne på klimakrisens problemer ses ofte som noget surt. Men håb handler ikke om, at det er OK at have det surt, hvis bare det sure har en stor virkning. Det skaber ikke håb bare at løse problemer. Håb handler om, at livet skal være meningsfuldt."

Måske giver det ikke så meget mening

at spørge, om vi må være her, når vi nu er her. Men jeg står alligevel tilbage med dårlig samvittighed over mit CO₂-udslip og med både bekymring, frustration og vrede, som jeg deler med de unge. Derfor er jeg nysgerrig på, om Mickey Gjerris har et bud på, hvordan vi kan leve gode liv i skyggen af klimakrisen? Han tøver lidt, inden han svarer:

"For mig vil det at have et godt liv sige at udfolde sine evner, at blive taget godt imod af andre mennesker, at være elsket – af nogle – og at gøre noget meningsfuldt. I klimakrisens skygge må vi se situationen i øjnene og bidrage med de evner og ressourcer, vi hver især har til at skubbe i den rigtige retning. Det er en del af det gode liv at være sammen med andre om noget vigtigt og meningsfuldt. Vi har et frit samfund, og vi har mange muligheder. I skyggen af klimakrisen ved man, hvad ens opgave er, mens man er her på kloden." ■

Therese Holter er konsulent hos Rådet for Grøn Omstilling

DEN ESTISKE FORBINDELSE

AF KATRINE BUSK

Mange danske kraftvarmeværker fyrer med træpiller fra udlandet og kalder det bæredygtigt. Men i Estland, hvor meget af biomassen kommer fra, lyder kritiske røster fra miljøfolk. Den store efterspørgsel på træpiller presser de estiske skove

I burde kigge på konsekvenserne af biomasseproduktionen i de lande, hvor I indkøber træbaseret biomasse fra, og stramme jeres lovgivning på området

Siim Kuresoo, næstformand i Estonian Fund for Nature og ansvarlig på klima- og skovområdet

Hvert år sejler store fragtskibe ladet med træpiller af sted fra havnen i Riga, et knudepunkt for baltisk træpilleeksport. De sejler mod danske havne, hvor de leverer lasten, der efterfølgende bliver kørt til et kraftvarmeværk for at blive brændt af, så danskerne kan få varme i radiatorerne og strøm til deres tv-skærme. I 2020 eksporterede Estland 558.510 ton træpiller til Danmark. Vi er dermed det land, Estland eksporterer mest til – faktisk over halvdelen af deres eksport – efterfulgt af Holland, Storbritannien og Italien.

Denne forbindelse mellem nogle landes store import af træpiller til deres kraftvarmeværker og produktionen af biomasse i Baltikum har de sidste år været i offentlighedens søgelys. Mange kraftvarmeværker har skiftet kullet ud med træbiomasse for at omstille til vedvarende energi. Men rapporter og undersøgelser peger på, at det store biomasseforbrug i energisektoren ikke er bæredygtigt og forringer miljø, klima og biodiversitet i skove, hvor træet kommer fra. Dette har ført til en debat med energisektoren på den ene side og miljøfolk på den anden – herhjemme såvel som i resten af EU.

APPEL TIL DANMARK

I 2020 råbte 313 estiske forskere og fagfolk op og sendte et åbent brev til de danske politikere. Brevet var en appel til Danmark om at stoppe med at støtte brugen af biomasse, fordi de mener, at det skader Estlands biodiversitet og skovenes evne til at lagre kulstof. Da Danmark er den største modtager af træpiller produceret i Estland, mener underskriverne af brevet, at vi er medskyldige i ødelæggelsen af deres miljø.

Estonian Fund for Nature er en af de organisationer, der har blandet sig i den internationale debat om biomasse, og ngo'en arbejder hårdt for at bevare skove og biodiversitet i Estland. Siim Kuresoo er næstformand i organisationen og ansvarlig på klima- og skovområdet. Han er stærkt bekymret for de estiske skoves tilstand.

”Estland mister biodiversitet og kulstoflagre, hvis vi forsætter med den praksis, vi har nu,” siger han.

Over en Teams-forbindelse fortæller Siim Kuresoo fra sit hjem i Estland, at han specielt de seneste fem- syv år

har set, hvordan skovhugsten er intensiveret for at levere træpiller både til et større forbrug i Estland og til en øget eksport.

”Skovbrug og tømmerindustri er en vigtig del af den estiske økonomi og bidrager stabilt til økonomien med erhverv og eksport til udlandet. Der er intet politisk ønske om at udfordre industrien. Staten har endda lempet lovgivningen de seneste par år for at imødekomme virksomhedernes interesser. Man må f.eks. fælde yngre skove og bedrive renafdrift på større områder,” siger Siim Kuresoo.

Renafdrift eller clearcutting, som det også hedder, hvor man rydder næsten alle træer i et skovområde, er økonomisk den mest effektive metode at høste træ på. Men metoden er samtidig skadelig for biodiversiteten.

Estland har et af de mest intense hugstniveauer i EU. Det vil sige, at Estland er et af de lande i EU, der fælder flest træer pr. år. Ifølge en artikel i tidsskriftet Nature fra 2020 lå det høstede skovareal pr. år i Estland 85 procent højere i perioden 2016-2018 i forhold til 2004-2015. For EU-landene samlet var stigningen på 49 procent. Stigningen af det høstede skovareal skyldes bl.a., at der var kommet flere høstklare, modne skove. Men forskerne bag artiklen vurderer, at det især er den øgede efterspørgsel efter træprodukter, der presser Europas skove. I en rapport fra 2016 udført af Europa-Kommissionen lyder det, at hvis der ikke gøres noget politisk for at minimere hugstraterne, vil Europas skove optage 25 procent mindre CO₂ i 2050, bl.a. som følge af efterspørgslen efter biomasse til energiforbrug i medlemslandene.

Den øgede brug af biomasse i Danmark og andre EU-lande skyldes i høj grad EU's Vedvarende Energi-direktiv, hvor EU's medlemslande i 2009 forpligtede sig til at øge andelen af energi, der kommer fra vedvarende energikilder til 20 procent i 2020. I 2018 blev tallet ændret til 32 procent i 2030. Et mål om at gå fra fossil energi til grøn energi er jo godt. Men i pakken med vedvarende energi indgår også afbrænding af træ, og det har givet frit spil til at omstille kul- og naturgaskraftværker til at afbrænde træbiomasse.

TRÆET FRA UDLANDET

Når du her til vinter nyder godt af varmen fra din radiator, er der stor sandsynlighed for, at den kommer fra et kraftvarmeværk, der fyrer med træ. Mange værker har nemlig skiftet kul og naturgas ud med træpiller eller træflis. Det har fået importen af specielt træpiller til at stige, og i 2018 importerede vi tre mio. ton træpiller, heraf knap halvdelen fra Baltikum (Estland 18,7 procent), mens resten kommer fra lande som Sverige, Rusland og USA. Værkerne får også nogle træpiller fra danske skove, men 90 procent af træpillerne kommer fra udlandet.

Kilde: 'Det danske træpillemarked', analyse udført af Ea Energia-analyse på vegne af Energistyrelsen.

VEDVARENDE ENERGI

Fast biomasse (træpiller, skovflis, træaffald, brænde) stod i 2018 for en andel på 64 procent af Danmarks vedvarende energi. Til sammenligning udgjorde vind 20 procent og sol under 7 procent. Ud af det samlede danske energiforbrug blev 36 procent dækket af vedvarende energi (2019). Ser man kun på elnettet, blev 67,5 procent af den indenlandske elforsyning produceret af vedvarende energi. Vindkraft bidrag med 46,8 procent og biomasse 15,4 procent.

Kilder: Energistyrelsen, Energistatistik.

TRÆPILLER OG FLIS

Træpiller er lavet af sammenpressede træspåner og savsmuld, mens træflis er træ, som er sønderdelt ved flisning i skovene eller andre steder.

Begge træprodukter bliver ifølge Dansk Energi lavet af resttræ fra skove. Det vil sige grene og toppe, der bliver til overs, når skovhuggerne fælder træ til tømmer og papir, krat og små træer fra landbrugsområder og mindre hele træer, der hugges ned, når skovplantager skal tyndes.

EN SKOV, DER UDLEDER CO2

Estland er et skovrigt land. Der er 2,32 millioner hektar skov, hvilket svarer til ca. halvdelen af Estlands areal. Ca. 75 procent er produktionsskov, og 14 procent er strengt beskyttet. Inden for de sidste 70 år er skovarealet øget markant, med ca. 50 procent, bl.a. på grund af naturlig skovrejsning på enge og overdrev.

Siim Kuresoo fra Estonian Fund for Nature fortæller, at de estiske skove under sovjettiden ikke blev forvaltet i samme grad, som de gør i dag, og at der blev fældet langt færre træer. Mange skove fik endda lov til at stå stort set urørte hen, hvilket gav plads til naturlig skovvækst. Men inden for de seneste 30 år er man begyndt at dyrke skovene til kommercielt brug. Ifølge Estlands Miljøministerium anvendes 40 procent af træet høstet fra skovene til tømmer, 36 procent til energiformål, hvor hovedparten er 'lavkvalitetstræ', og 24 procent går til papirproduktion. Det er op til den enkelte skovejjer at afgøre, hvordan træet skal bruges, afhængigt af træets kvalitet og markedspriser.

Graanul Invest, Europas største træpilleproducent med hovedsæde i Estland, skriver, at de primært laver deres træpiller af resttræ fra industrien, f.eks. savsmuld, små grene og kviste fra skovhugst og skæve og rådne træstammer, der ikke lever op til tømmerindustriens standarder. Industrien og skovejjerne sælger dette træ videre til træpilleproducenter som Graanul Invest, fordi det ifølge dem alligevel ikke kan bruges til andet end at brændes af. Men så simpelt er det bare ikke, siger Siim Kuresoo. Det er industrien, der stempler træet som dårligt og bruger det som argument for at høste skovene.

"At træet er af dårlig kvalitet, betyder nødvendigvis ikke, at man bør høste det; det er kun dårlig kvalitet i et økonomisk perspektiv," siger Siim Kuresoo.

Dødt ved er et vigtigt habitat for mange dyrearter og en kilde til næring for skovene. Specielt gammel skov med store gamle træer er hjemsted for mange truede dyrearter, og det lagrer samtidig mere CO2 end helt ung skov. Men ifølge Siim Kuresoo forsvinder denne skovtype som følge af skovforvaltningen i Estland.

I Estlands egen nationale energi- og klimaplan for 2030 står det, at hvis den nuværende skovforvaltning fortsættes, vil Estlands blive en nettoudleder af CO2 fra og med 2030. Bl.a. fordi landets ældre træer fældes og erstattes med nye, der først lagrer den samme mængde CO2 efter mange års vækst.

Og selvom man ikke dyrker træ specifikt til energi i Estland, påvirker en øget efterspørgsel, hvordan træet kategoriseres. Hvis efterspørgslen efter træ til bioenergi

Estland mister biodiversitet og kulstoflagre, hvis vi forsætter med den praksis, vi har nu

Siim Kuresoo, næstformand i Estonian Fund for Nature og ansvarlig på klima- og skovområdet

overgår mængden af tilgængeligt resttræ, vil priserne på træbiomasse forøges og føre til indirect land use change (iLUC). Dette er eksempelvis, når en skovejjer tjener bedre på at sælge resttræ til energiformål i stedet for at sælge til papirindustrien, og så må papirproducenten finde nye arealer at høste træ fra.

LÆNER SIG OP AD CERTIFICERINGER

Den danske energisektor holder fast i, at danske forbrugere kan være sikre på, at træet i træpillerne, der anvendes i Danmark, er skaffet på bæredygtig vis. Træpillerne er lavet af resttræ, og der sørges for at blive plantet nyt i de skove, det kommer fra. Samtidig har energisektoren siden 2014 fulgt en frivillig brancheaftale, der sætter bæredygtighedskriterier for træpiller og -flis, der anvendes i danske værker. De store kraftvarmeværker udfylder årlige statusrapporter, der fremlægger dokumentation for, at de overholder kriterierne. Dokumentation kan være en certificering fra en internationalt anerkendt certificeringsordning, f.eks. PEFC, SBP og det mest kendte FSC, eller gennem alternativ dokumentation. Dokumentationen skal godkendes af en tredjepart. I 2019 blev aftalen fuldt indfaset, dvs. at 90 procent af træpiller- og flis brugt i omfattede værker var dokumenteret bæredygtigt.

Hos Dansk Energi, der er erhvervs- og interesseorganisation for energiselskaber i Danmark, afviser man, at det danske forbrug og importen af biomasse presser skovene i Estland og andre lande. Certificeringsordningerne sikrer, at den biomasse, Danmark indkøber fra f.eks. Estland, er bæredygtig, lyder det fra branchechef for vedvarende energi, Kristine Grunnet.

VI SÆTTER FOKUS PÅ SAGEN

Politikere og medier herhjemme er begyndte at få øje for problemerne med det danske forbrug af træbiomasse fra udlandet. Magasinet Grøn Omstilling satte allerede fokus på sagen i 2018.

Du kan finde vores temanummer 'Kursen er sat mod skov og spåner' på rgo.dk, hvor vi ser nærmere på, om forbruget af udenlandske træpiller i danske kraftvarmeværker skader klimaet og påvirker biodiversiteten i de skove, vi henter det fra.

BIODIVERSITET UNDER PRES

Gammel skov med store gamle træer og dødt ved i skovbunden er hjemsted for mange dyre-, plante og svampearter. Men i Estland har man de sidste 30 år fået mere og mere produktionskov, og i dag har landet et af de højeste hugstniveauer i EU.

Estland har et rigt plante- og dyreliv. Men biologer og miljøfolk frygter, at efterspørgslen på træ til energi går ud over biodiversiteten i skovene.

Billederne her er taget af den estiske naturfotograf Karl Adami.

Billederne er fra dokumentaren 'Ødelægger dansk firma beskyttet natur i Estland?'

DOKUMENTAR: 'ØDELÆGGER DANSK FIRMA BESKYTTET NATUR I ESTLAND?'

TV2 Østjylland har været i Estland. I en dokumentar undersøgte de, om afbrænding af træ i kraftvarmeverker som Studstrupværket er så bæredygtigt, som energiselskaberne siger. Se optagelserne af clearcut i de estiske skove og interviewet med Sebastian Klein, der er bekymret for, at vi i Danmark er med til at ødelægge skovenes unikke plante-, svampe-, og dyreliv.

Find dokumentaren på [youtube.com](https://www.youtube.com)

”Den biomasse, som Danmark importerer, lever op til en række bæredygtighedskriterier og følger de internationalt anerkendte certificeringer, hvis standarder sikrer, at biodiversitet, økosystemer og kulstoflagre opretholdes, og at skovene genplantes,” siger hun og fortsætter: ”Certificeringerne er det bedste værktøj, vi har. De er efterprøvede, og vi har årelange erfaringer med at bruge dem. Certificeringerne har kontrolsystemer, hvor enhver kan påpege, hvis der sker ting, der ikke er i overensstemmelse med standarderne, og så bliver der taget hånd om det.”

Hun bliver bakket op af direktør i Preferred by Nature (tidligere NepCon), Peter Feilberg. Organisationen arbejder ”for at fremme forretningsmetoder og jordforvaltning, der er til gavn for både mennesker og natur,” som der står på dens hjemmeside. Den tilbyder certificeringssydelsler og kontrollerer, at certificeret biomasse indkøbt af danske virksomheder rent faktisk overholder certificeringsordningernes standarder.

Peter Feilberg har været direktør i 20 år for Preferred by Nature. Han har arbejdet med Estlands skovforvaltning siden 1994. Ifølge ham er meget af Estlands skov i øjeblikket moden til at blive fældet, da store landbrugsarealer blev udlagt til skov efter anden verdenskrig. Det forklarer, hvorfor man høster meget i disse år. I stats-skovene bliver skovene altid genplantet, mens private skovejere får offentligt tilskud til genplantning. Dermed opretholder man skovene.

”I Estland er statsskovene godt forvaltet. Der er virkelig god kontrol med skovforvaltning og biomasseproduktion i Estland i forhold til i 90'erne, hvor jeg startede i branchen. Der er lavet en målrettet indsats fra regeringen side for at kortlægge skove og beskytte værdifulde naturområder,” fortæller Peter Feilberg til os over et videomøde.

Når Preferred by Nature skal kontrollere, at biomassen indkøbt af en dansk virksomhed overholder

certificeringsordningernes standarder, kan de undersøge, hvor træet kommer fra i SBP's centrale database. Ifølge Peter Feilberg er det meste biomasse fra Estland SBP-certificeret. Det vil typisk betyde, at en SBP-certificeret træpilleproducent har købt eksempelvis overskydende træ fra skovhugst eller grene, trætoppe og stammer, som savværkerne ikke kan bruge. I begge tilfælde skal træet komme fra bæredygtigt skovforvaltning, hvilket kan være en FSC- eller PEFC-certificeret skov, eller fra skov, hvor det er vurderet, at træet er lovligt og bæredygtigt høstet. En SBP-certificering sikrer bl.a., at træet ikke kommer fra såkaldte nøglebiotoper, som er kortlagte arealer, der indeholder vigtige habitater for dyre- og plantearter. Preferred by Nature kan altså spore, præcist hvilken skovdrift træet kommer fra, og de kan derfor undersøge i Estlands online databaser, om det kommer fra beskyttede områder.

”I 1994 var kun 3,7 procent af den samlede skov beskyttet, urørt skov. Og det var primært små, parklignende striber langs veje og byer, som ikke havde den store naturværdi. I dag er der næsten 15 procent urørt skov. Estland er et af de biomasseproducerende lande, der tager naturbeskyttelse seriøst. Der er gjort et virkelig stort stykke arbejde for at finde de værdifulde arealer, og ud fra et biodiversitetssynspunkt er situationen langt bedre end for 10-20 år siden,” siger Peter Feilberg.

TRÆFÆLDNING I FREDEDE OMRÅDER

I Estland lyder der dog helt andre toner fra Siim Kuresoo og andre miljøfolk.

”Myndighederne gør ikke nok for at ordentligt at kortlægge og beskytte værdifulde habitater for plante- og dyrearter,” siger Siim Kuresoo og fortsætter: ”Vi mister områder af høj bevarelsesværdi, hvis staten ikke bliver bedre til at beskytte skovenes økologiske værdi.”

RÅDET FOR GRØN OMSTILLING

BIOMASSE: MINDRE FORBRUG

Estonian Fund for Nature udgav i foråret 2021 en rapport sammen med organisationen Estwatch, der arbejder for at fremme et transparent og bæredygtigt økonomisk system. I rapporten ser de nærmere på effekten af, at man fra 2015 ændrede lovgivning om fældning i Natura 2000-områder. Natura 2000-områder er et netværk af beskyttede naturområder i EU, der indeholder naturlige habitater for beskyttede plante- og dyrearter. Estland har 373.520 hektar Natura 2000-skov.

Ifølge rapporten er Estlands Natura 2000-områder utilstrækkeligt eller dårligt beskyttet. Estland mangler overblik og data over halvdelen af Natura 2000-skovene, hvilket betyder, at man risikerer at fælde i områder med høj bevarelsesværdi. Som følge af lempelserne i lovgivning for hugst er der blevet givet flere tilladelser til bl.a. clearcutting i Natura 2000-områder med laveste grad af beskyttelse, hvor man gerne må høste til økonomiske formål. Desuden står der, at de strengt beskyttede skove er unge, og at der vil gå omkring 20 år, før de kan fungere som modne økosystemer og dermed beskytte arter, der lever i gamle skove.

I juni i år krævede EU Kommissionen, at Estland skal ændre sin nuværende lovgivning, så den stemmer overens med EU-lovgivning og beskytter Natura 2000-skov fra økonomiske aktiviteter. Lige nu strider lovgivningen bl.a. imod EU's Habitatdirektiv.

Ifølge Estlands Miljøministerium gør de selv meget for at beskytte skovene. Inden for de sidste fem år er der tilføjet 50.000 hektar til de beskyttede områder, og 75.000 hektar er ændret fra områder med lav beskyttelse til strengt beskyttede skove. I skove, hvor der gerne må fældes, sker det kun, hvis der gives tilladelse af Miljøstyrelsen. Ifølge Peter Feilberg er det da heller ikke altid dårligt at fjerne træer.

”Træfældning kan også ske af naturbeskyttelses-hensyn. I Natura 2000-områder rydder man f.eks. for at genskabe åbne naturtyper. Det er en naturlig naturtype i Estland, der er truet, fordi de er blevet tilplantet eller sprunget i skov. Man forsøger altså at genetablere overdrev, vådområder og enge ved at fjerne træer – ligesom man genetablerer hederne i Danmark. Store dele af Natura 2000-områderne er dog total fredede og må ikke røres ved,” siger han.

Peter Feilberg mener, at træprodukter også er en vigtig ingrediens i den grønne omstilling, fordi de miljømæssigt er gode alternativer til plast, beton og fossile brændsler, men kun hvis det kommer fra bæredygtig forvaltning.

”Certificeringerne leverer en balance mellem beskyttelse og udnyttelse; hvor meget skov bruger man til kommerciel skovdrift? Hvor meget bør man beskytte? Min erfaring er, at Estland har en god balance mellem, hvor meget der skal beskyttes og udnyttes,” siger Peter Feilberg, der dog også mener, at certificeringerne ikke er perfekte.

”Mange af dem har fejl og mangler. F.eks. kunne FSC godt forbedre deres sporingssystem for certificeret træ. Lige nu bliver transaktioner dokumenteret på papir, hvilket gør det væsentligt sværere at spore, hvor biomasse kommer fra, og om volumen i transaktionerne stemmer overens. Dermed bliver det lettere at snyde med tallene. Derfor presser vi på for, at de får lavet et digitalt system, ligesom SBP har.”

I Danmark brænder vi store mængder træ af i kraftvarmeværkerne for at lave energi i form af varme og elektricitet. Det sker under påskuddet af, at det er bæredygtigt, og at træ hører under kategorien vedvarende energikilde. Som artiklen på de foregående sider viser, har det danske biomasseforbrug konsekvenser for klimaet og miljøet – herunder biodiversiteten. Så der skal gøres noget.

En stor del af de træpiller, vi importerer, er certificerede. Men certificeringsordningerne garanterer ikke en bæredygtig produktion. Certificeringerne er skabt med fokus på at producere en handelsvare og ikke for at beskytte naturen. De forholder sig ikke til klimaeffekterne ved det globale forbrug af træbiomasse. Derfor skal der mere kontrol og mere dokumentation, som kan sikre, at naturen ikke lider skade, og at skovens kulstofoplag bliver bedre eller som minimum opretholdes. Der skal være bedre transparens i forsyningskæderne for træbiomassen. Offentligheden, herunder varmekunderne, skal kunne se præcis, hvor den anvendte træbiomasse er høstet.

Når træ brændes af, udledes CO₂. Og selv om man planter nye træer, så går der mange år, før de nyplantede træer vokser sig store nok til at optage den tilsvarende mængde CO₂, som den afbrændte biomasse udledte. I det tidsrum er den øgede mængde kulstof i atmosfæren så med til at forværre klodens klima. Træbaseret biomasse er derfor ikke en vedvarende energikilde på linje med sol og vind. Udbygning af biomasseanlæg skal stoppes, biomasseforbruget skal udfases og vi skal omstille varmforsyningen til mere bæredygtige teknologier som store varmepumper. Det kan hjælpes på vej ved at indføre en afgift på afbrænding af træbiomasse.

Se mere om vores arbejde på rgo.dk

EU har for nyligt revideret dets Vedvarende Energidirektiv. Det bliver nu et lovkrav, at biomasse skal leve op til en række bæredygtighedskriterier, og i dansk lovgivning vil der blive sat ekstra stramme krav, f.eks. til dokumentation for, at kulstofniveaet opretholdes i de lande, vi importerer fra. Og det er vigtigt, siger Kristine Grunnet fra Dansk Energi:

”Som branche arbejder vi på at levere mere transparens, og her kan vi sagtens blive bedre. Vi er ved at udarbejde, hvilken yderligere dokumentation branchen skal levere i forbindelse med de nye lovkrav. Her arbejder vi sammen med myndigheder og uafhængige organisationer for at sikre en endnu bedre transparens.”

Med de sidste års heftige debat om bæredygtig biomasse i dansk varmforsyning og det øgede fokus på at få varmepumper ind i stedet peger meget på, at forbruget af træpiller trods alt vil falde i fremtiden – også selvom der er udfordringer med at reducere biomasseforbruget, siger Kristine Grunnet og uddyber:

”Varmepumper drevet på grøn strøm er i dag mere økonomisk fordelagtigt end biomasse, og derfor vil biomasseforbruget falde, når der skal investeres i

Eksempel på clearcutting i de estiske skove

nye varmeløsninger. Det betyder, at i 2040 vil biomasseforbruget være faldet med 70 procent. Der er dog nogle tekniske udfordringer ved at erstatte biomasse med varmepumper, specielt i de store byer. Derfor vil biomasse fortsat være et supplement til eksempelvis store varmepumper.”

EKSPORTERET KLIMAFTRYK

For Siim Kuresoo er der en grundlæggende ting, der er helt skæv, når det kommer til afbrænding af træ. Nemlig det faktum, at CO₂-udledning fra biomasse afbrændt i danske kraftvarmværker ikke indgår i Danmarks CO₂-regnskab. Afbrænding af træ hører under den såkaldte LULUCF- sektor (Land Use, Land Use Change and Forestry), og udledningen af biomasse fra skov skal ifølge FN registreres i det land, som fælder træet. Modsat når man brænder kul og olie af.

Ifølge Siim Kuresoo burde træbaseret biomasse, certificeret eller ej, derfor slet ikke regnes som en vedvarende energikilde i EU's vedvarende energidirektiv.

”I øjeblikket eksporterer Danmark sit klimaaftryk til andre lande. Når Danmark køber biomasse fra Estland, gør Danmark det sværere for Estland at imødekomme vores LULUCF-mål. I burde kigge på konsekvenserne af biomasseproduktionen i de lande, hvor I indkøber træbaseret biomasse fra, og stramme jeres lovgivning på området,” siger han.

Så ifølge Siim Kuresoo er det ikke nok blot at reducere forbruget. Biomasse fra skov burde slet ikke regnes som en vedvarende energikilde. Det eneste træ, man ifølge Siim Kuresoo kan bruge til at lave bæredygtig bioenergi med, er

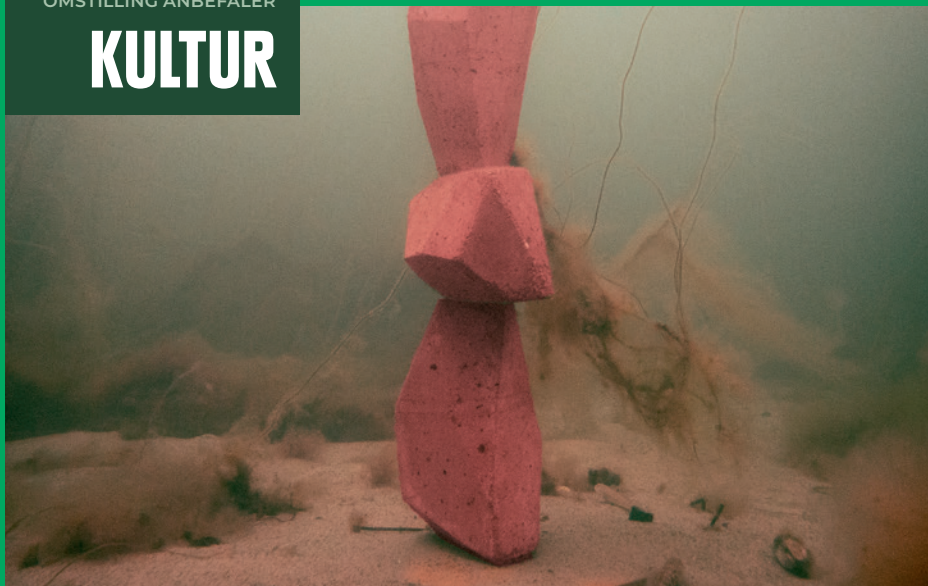
resttræ fra industrien. Selvom EU og dets medlemslandene sætter bæredygtighedskrav til den biomasse, der brændes af i europæiske kraftvarmværker, sikrer certificeringer som FSC ifølge Siim Kuresoo ikke, at efterspørgslen efter biomasse ikke skader de estiske skove.

”FSC som system tjener ikke til at ændre en ekspanderende industri. Det har aldrig været meningen med skovcertificeringer, og de har ikke været nok til at forhindre de skader, vi har set i vores skove,” siger han og fortsætter: ”FSC kigger ikke på de akkumulative effekter af de skove, de certificerer. FSC kigger for eksempel ikke på, hvad der sker, hvis alle deres certificerede skovbedrifter vælger at lave clearcutting i deres skove samme år, hvilket jo har store konsekvenser for et lands kulstoflager. FSC har ikke blik for det større billede, og hvilke klimaeffekter FSC-skove har. Det ansvar skyder de over på andre aktører.”

Ifølge Siim Kuresoo burde det internationale samfund lave langt strammere regler for forbruget af biomasse for at hindre, at skovenes tilstande forsat forringes. Certificeringer er ikke nok til at beskytte skovene.

”Certificeret biomasse er altid bedre end ikke-certificeret biomasse. Men certificeringer kan gøre mere skade end gavn, hvis de bruges som retfærdiggørelse for at fælde mere intensivt i vores skove,” siger Siim Kuresoo. ■

Katrine Busk er studerende ved idehistorie på Aarhus Universitet og praktikant hos Rådet for Grøn Omstilling.

KUNSTNERTRIO VIL SKABE SUPERREV TIL FISK

VISION Kunstnergruppen **Superflex** vil med en række skulpturer under vand give fiskene et nyt rev. Ligesom skibsvrag har skulpturerne hårde overflader og hulrum, der kan blive til levesteder for havplanter, muslinger og fisk. Målet er at genetablere de rev, der gennem tiden er blevet taget fra den danske havbund for at bygge huse, veje og havne. Kunstnertrioen håber på at skabe en folkelig og politisk vilje til at gøre noget ved de tabte rev og give fiskene deres levested tilbage. "Vi har sat **'Super Rev'** i søen, vel vidende at vi ikke kommer til at gøre det alene. Det er en vision, vi søsætter, som vi gerne vil have andre med på. Og som måske tager generationer at lave," siger en af de tre kunstnere, Rasmus Nielsen, til **DR.dk**. At skulpturerne er lyserøde, er ikke tilfældigt. Gennem et samarbejde med havbiologer har de fundet ud af, at farven tiltrækker fisk. I september modtog gruppen **Kronprinsparrets Kulturpris** for dens arbejde, og i den anledning var **kronprinsen** med på dykkertur i Øresund for at rejse den første skulptur under vand. Læs også artiklen **'Det danske havmiljø er under pres'** på side 14.

.....
Superflex.net

KLIMA I BØRNEHØJDE

UDSTILLING Hvad er bæredygtig livsstil, og hvordan kan man som familie leve mere klimavenligt? Det kan du undersøge på **Eksperimentarium** i udstillingen **'Klimatopia - de rejsende fra fremtiden.'** Her skal du og andre besøgende hjælpe tre tidsrejsende børn tilbage til fremtiden. Men kun til én af tre fremtidsverdener – så hvilken fremtidsverden skal det være? En verden i balance med naturen, en verden, som er presset på ressourcerne, eller en verden, hvor det ikke lykkedes at bremse klimaforandringerne. Svaret afhænger af de valg, vi tager: det, vi spiser, energien, vi bruger, transporten, vi benytter, og de ting, vi køber og forbruger. Udstillingen giver samtidig idéer til, hvordan man kan gøre en forskel for klimaet.

.....
Eksperimentarium.dk

DA STORMEN RAMTE

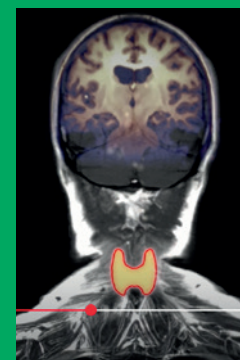

BOG I bogen **'Da vejret blev en nyhed'** ser **Jesper Theilgaard** tilbage på de sidste 20 års vejrbegebenheder og debatterer klimaindsatsen herhjemme og ude i verden. For meteorologen var det især stormen i december 1999, der

startede en reel bekymring. Var den ekstreme vejr-situation i Danmark et resultat af menneskeskabte klimaforandringer? Og ville vejret løbe løbsk? Jesper Theilgaard undersøger i bogen, hvordan det kan være, at beslutningstagere og medier har været så langsomme til indse, hvor slemt det står til med klimaet. Bogen er en personlig beretning om klima, vejr, videnskab og formidling.

.....
Gyldendal.dk

MENNESKET OG DE MANGE KEMIKALIER

DOKUMENTAR Skadelige kemikalier kan ramme vores evne til at få børn og øge risikoen for kræft og neurotiske lidelser som ADHD. Alligevel findes kemikalierne i vores omgivelser og er tilladt i mange produkter som

elektronik, kosmetik, møbler, byggematerialer og ender også i vores mad, når de overføres fra fødevareemballage eller spredes på markerne som sprøjtemidler.

Dokumentaren **'Hvorfor plastik? Mennesket som forsøgskanin'** ser nærmere på, hvad skadelige stoffer i bl.a. plastik gør ved os, og hvorfor vi stadig udsættes for disse stoffer. Her forklarer førende forskere, hvor stort problemet er både med de enkelte kemikalier, men også effekten af, at vi udsættes for mange kemikalier på en gang. Forskerne mener i høj grad, at vi er ufrivillige deltagere i et enormt eksperiment.

.....
DR.dk

AF HELENE CHÉRET

Det var et trist syn, der ventede beboerne i Valsted ved Limfjorden i sommer. Døde fisk, ål og krabber lå ved bredden i dyngervis. Miljøstyrelsen var ikke i tvivl om, hvad der var årsag til det: Dyrene var døde af iltmangel, forårsaget af iltsvind i fjorden. I juli viste målinger i Valsted nord for Nibe en iltprocent på blot to.

Beboere, der gik tur ved vandet, var chokerede. Som den pensionerede fisker Gert Nielsen sagde til TV2 Nord: ”Jeg har aldrig før i mit liv set noget i nærheden af det her.

Hundestejler, krabber, skrubber, ål, ørreder, rejer, alt kæmpede for at overleve,” sagde han og fortsatte: ”Jeg synes, vi skal behandle vores fjorde, vores vand og vores miljø, så vi kan være os selv bekendt. For dyrene har også ret til at være her.”

Situationen i Valsted i sommer er desværre kun et ud af mange tegn på, at noget er galt med havets tilstand. Når biologer tager ud på havet og til kyster for at måle på niveauet af næringsstoffer, skadelige kemikalier og mikroplastik eller ser på, hvordan det går med dyre- og planteliv og biodiversiteten, så er det

bekymrende, hvad de kommer frem til. Det vidner bl.a. Miljøstyrelsens overvågninger om. Styrelsen holder øje med den samlede såkaldte økologiske tilstand ved kystvande og i havet. Der bliver målt på vandområdernes dyre- og planteliv og niveauet af miljøfarlige kemiske stoffer i vandet. Ifølge EU's vandrammedirektiv skal Danmark have forbedret vandkvaliteten i 2027 så meget, at vi alle steder har ”god økologisk tilstand”. Men ser man på Miljøstyrelsens kort med overvågning af kystvandene, ser det grelt ud. Lige nu lever kun fem procent af kystvandene op til målet om god økologisk

Det danske havmiljø er under pres

Havet, der strækker sig fra strandkanten og helt ud i horisonten, kan ikke opsluge alt det, vi smider derud, uden konsekvenser. Rapport efter rapport viser, at havets tilstand er presset. Og hvis vi ikke gør noget, vil det i sidste ende gå ud over os selv

tilstand og er dermed farvet grønt, mens de 73 procent, der har ringe eller dårlig tilstand, lyser orange eller rødt (se kortet).

Årsagen til disse triste målinger er som oftest vores egen adfærd, lyder det fra Lone Mikkelsen. Hun er biolog og seniorrådgiver hos Rådet for Grøn Omstilling.

”Havet har det skidt. Dyr, planter og hele det økologiske system er under pres fra rigtig mange sider, hvilket alt sammen skyldes, hvad vi mennesker udleder i vandet eller udfører af aktiviteter til havs. Presset skyldes i meget høj grad forurening fra landbruget, udledning fra spildevandet og skibsfarten,” siger hun.

Lone Mikkelsen, der koordinerer projektet ‘Et rent hav for alle’, mener, at der bør gøres op med en udbredt og muligvis lidt ubevidst opfattelse af, at det enorme hav bare opsluger alt uden konsekvenser.

”Ude af øje, ude af sind. Vi lader alverdens skadelige stoffer sive ud i havet. Ud på den blå hylde, som fiskere og sejlere tidligere ofte sagde. Men havet kan og skal ikke anvendes som en skraldespand uden bund. Alt det, vi smider derud, påvirker livet i havet. Alligevel viser rapport efter rapport, at havets tilstand får lov at sejle sin egen sø,” siger hun.

SIVER FRA MARKERNE UD I VANDET

Iltsvindet i Valsted i sommer var et af de slemme, men hvert år viser overvågningsrapporter fra DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi ved Aarhus Universitet, at vandmiljøet ved mange kyster og fjorde lider under iltsvind. Årsagen til dette er især udledning af næringsstoffer fra markerne. Næringsstofferne giver næring til alger, der skygger for lys til havets andre planter. De falder til bunds, når de dør, og nedbrydes i en proces, hvor der forbruges ilt. Og når der er mange alger, så kan alt ilt forsvinde. I værste fald dør dyrene og skyller op ved strandkanten.

EU har bedt Danmark om at bremse vores udledning af næringsstoffer. Men det er ikke sket, og det er kritisk, lyder det fra Niklas Jørgensen. Han er landbrugsfaglig rådgiver hos Rådet for Grøn Omstilling og arbejder også med projektet ‘Et rent hav for alle’.

”Knap to tredjedele af Danmarks areal er landbrug, og måden, vi driver landbrug på, truer økosystemerne under vand. Fra EU’s side er vi blevet pålagt at forbedre vandmiljøet markant, men det er endnu ikke sket. En yderligere reduktion af landbrugets udledning af næringsstoffer er ganske enkelt nødvendigt,” siger han.

En del af forklaringen hænger sammen med den omdiskuterede landbrugspakke fra

2015, som den daværende regering lavede. Her besluttede man, at landbruget måtte gøre mere end tidligere for at kunne øge dets produktion. Og det har givet bagslag.

”Tanken var, at man med andre tiltag, som kompenserende efterafgrøder og anlæg af vådområder, alligevel kunne reducere næringsstoffudledningen. Men det skete ikke. De seneste rapporter viser, at udledningen har ligget nogenlunde stabilt de sidste ti år. Det går ud over vores vandmiljø,” siger Niklas Jørgensen.

Da regeringen og aftaleparterne i efteråret lavede en bred klimaaf tale for landbruget, fremlagde de også en plan for at nedbringe kvælstoffudledningen, sådan som EU kræver. Men ifølge Niklas Jørgensen har den flere mangler. Den indsats, der skal reducere kvælstofforureningen med 13.100 ton, når ikke i mål til 2027, da 2.300 ton af disse først skal findes ved senere genbesøg af aftalen, der i øvrigt igangsættes for sent.

”Aftalen forholder sig heller ikke til, at vi må blive bedre til at reducere tilførslen af gødning, eksempelvis ved at gødske mindre i særlige sårbare områder og at distribuere husdyrgødning bedre mellem landsdelene,” siger Niklas Jørgensen.

Når iltindholdet i vandet falder, søger fisk og bunddyr væk, og ved kraftigt iltsvind kan de dø. Her ses døde eller døende bunddyr omgivet af et liglag med hvide svovlbakterier hen over havbunden.

RÅDET FOR GRØN OMSTILLING HVAD GØR VI?

Det danske havmiljø er truet. I Rådet for Grøn Omstilling sætter vi med projektet ‘Et rent hav for alle’ fokus på en række af de faktorer, der skader livet i havet. Det drejer sig bl.a. om forurening med næringsstoffer fra landbruget og miljøskadelige kemikalier fra udledningen af spildevand, skibsfarten og det stigende uhenigtsmæssige forbrug.

Havets dårlige miljøtilstand rammer både økosystemer, turisme og erhverv. Og hvis vi fortsat skal nyde godt af havet og dets ressourcer, skal vi stille krav til vores brug af og udledning til havet. Vi arbejder med at sætte skub på de processer, som i dansk sammenhæng skal forbedre havets tilstand og sikre fremtidens rene havmiljø.

Projektet er støttet af VELUX FONDEN og løber over de næste fire år.

TORSKEN KAN FORSVINDE HELT

I efteråret skar EU torskekvoterne markant til stor ærgrelse for fiskeribranchen. Torskebestanden i danske farvande er faldet, og forskerne advarer om, at torsken helt kan forsvinde, hvis ikke der gøres noget. Torsk har været en helt almindelig fiskeart i Danmark og Nordeuropa i mange år. Men i Østersøen er der eksempelvis sket et fald i bestanden af sild og torsk på henholdsvis 80 og 85 procent over de seneste 30-40 år. Der er flere forklaringer på, at fiskebestandene går tilbage: forurening, iltsvind, klimaforandringer, overfiskeri samt ødelagte levesteder såsom stenrev og tangskov, der er forsvundet bl.a. på grund af stenfiskeri, sandsugning og anden råstofudvinding.

Ifølge Lone Mikkelsen er faldet i fiskebestande et tydeligt eksempel på, at vores adfærd i sidste ende rammer os selv.

”Fiskebestande skrumper, og helt generelt falder biodiversiteten i havene omkring Danmark. Det sker bl.a., fordi vi fra land forurener vandet med næringsstoffer og miljøfremmede kemikalier, og det er kritisk for de organismer,

der lever i havet. Det påvirker økosystemet direkte, og desuden ophobes skadelige stoffer i de fisk og muslinger, som mange mennesker er afhængige af som fødekilde. Det viser tallene fra den danske overvågning af vandmiljøet med al tydelighed. Så i sidste ende rammer problemet ikke blot miljøet, men også os selv,” siger Lone Mikkelsen.

Forurening med skadelige kemikalier er et af de områder, der langt fra er undersøgt tilstrækkeligt. Danmark har af flere omgange fået stærk kritik af EU-Kommissionen for ikke at måle nok på havets såkaldte kemiske tilstand. Men de målinger, der trods alt bliver foretaget, viser, at der udledes mange skadelige stoffer til havet. Den nyeste rapport fra Det nationale overvågningsprogram NOVANA finder mange overskridelser af grænseværdier for bl.a. pesticider, tungmetaller og flammehæmmere, hvoraf mange allerede er enten forbudte eller reguleret. Det gælder f.eks. dioxiner fra afbrænding af plast og PCB fra bl.a. byggematerialer. Disse to er blandt de farligste miljøgifte i verden og i dag helt forbudt at anvende. Alligevel findes

de og mange andre miljøfremmede og svært nedbrydelige kemikalier i vandmiljøet. Nogle af kemikalierne ender i fedtvævet hos fisk, andre ligger ophobet i sedimentet, men bliver hvirvlet op, hvis bunden skrabes op f.eks. af et trawl. Og hormonforstyrrende stoffer fra bl.a. medicin, plejeprodukter og elektronik ender ligeledes i vandmiljøet. Ifølge Lone Mikkelsen ligger nøglen til en del af løsningen hos rensningsanlæggene.

”Spildevandsanlæggene herhjemme fanger ikke de miljøfremmede stoffer, som f.eks. flammehæmmere og fluorstoffer. I Schweiz anvendes der på mange rensningsanlæg en metode, der kan fjerne kemikalier fra spildevandet. Så teknologien findes. Der handles bare ikke på det fra politisk side herhjemme. Men det er helt afgørende, at der stilles krav til sådan en type rensning i Danmark også. Det vil bidrage til, at der fra byer, industri og sygehuse, udledes langt færre skadelige kemikalier. Vi har slet ikke styr på, hvor meget der ender i havet,” siger hun.

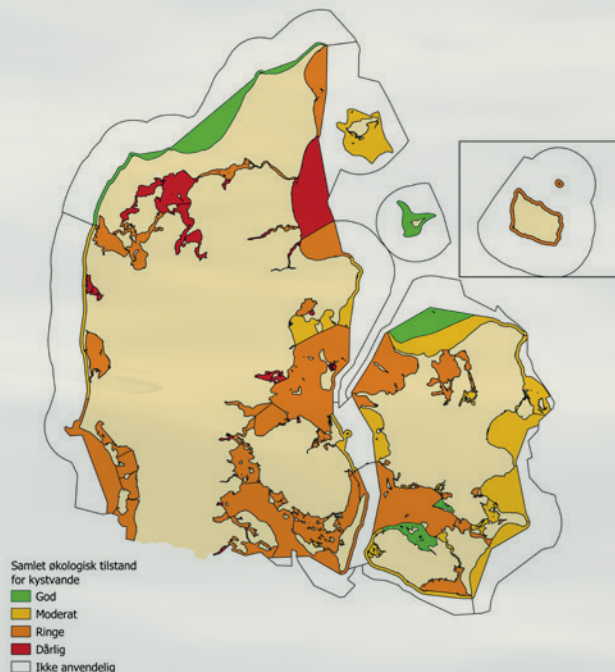
”

I fremtiden vil vi gerne høste endnu mere fra havet f.eks. tang som proteinrig føde. Vi bliver nødt til at passe på, at vi ikke i vores udviklings- og omstillingsiver fortsætter med at ødelægge muligheden for det elementære liv i vandet. Ellers så dør det stille og roligt

Lone Mikkelsen, biolog og seniorrådgiver hos Rådet for Grøn Omstilling

MEGET FÅ KYSTVANDE MED GOD ØKOLOGISK TILSTAND

Danmark skal have forbedret vandkvaliteten i 2027 så meget, at vi alle steder har god økologisk tilstand. Sådan lyder det fra EU. Men på Miljøstyrelsens kort med overvågning af kystvandene ser det grelt ud. Lige nu er kun fem procent af kystvandene målt til at have god økologisk tilstand og dermed farvet grønt, mens 73 procent har ringe eller dårlig tilstand og lyser orange eller rødt.

RIFT OM HAVET

I dag har flere og flere interessenter øjnene rettet mod havet og ser store muligheder. I den forbindelse har regeringen udarbejdet Danmarks første havplan, som var i høring i efteråret. Den skal ”lægge en plan for det samlede danske havareal. Havplanen skal både styrke den grønne omstilling, beskytte naturen og sikre, at der fortsat er plads til de maritime erhverv,” som der står i introduktionen. Planen zoneinddeler havet efter aktiviteter, anvendelse og fremtidigt potentiale. Der er dermed zoner for eksempelvis vindmøllerparker, opdræt af fisk i åbne bure (havbrug), råstofindvinding, militæret og beskyttede eller fredede områder.

Men selvom beskyttelse af naturen er beskrevet som en del af planen, mener Lone Mikkelsen slet ikke, at miljøet bliver tilgodeset i tilstrækkelig høj grad.

”Der fokuseres primært på erhvervenes behov og ikke på naturens. Det er jo rigtig fint, at man forsøger at planlægge og frede mere af havet. Men samtidig tillader man stadig trawling i nogle fredede områder, som vil føre til en frigivelse af de kemikalier, der ellers lå bundfældet i sedimentet. Og havbrug udleder, foruden flere næringsstoffer, biocider til vandet, som igen optages i fødekæden,” siger hun.

Når man spejder hen over vandet, er det da også tydeligt, at der bliver mere og mere rift om havet – med flere vindmøller, havneudvidelser, erhvervsfiskere og store fragt- og krydstogtskibe. Og det bekymrer Lone Mikkelsen.

”I fremtiden vil vi gerne høste endnu mere fra havet f.eks. tang som proteinrig føde. Vi bliver nødt til at passe på, at vi ikke i vores udviklings- og omstillingsiver fortsætter med at ødelægge muligheden for det elementære liv i vandet. Ellers så dør det stille og roligt,” siger hun og fortsætter:

”Det, der udspillede sig ved Limfjorden i sommer, var sørgeligt. Og jeg er helt enig med beboeren i Valsted; vi skal behandle vores fjorde, vores vand og vores miljø, så vi kan være os selv bekendt. Derfor skal vi have bremset udledningerne af næringsstoffer og skadelige kemikalier hurtigst muligt. Vi skal forbedre havets tilstand – for naturens, men også for vores egen skyld,” siger hun. ■

Glæd dig til sommernummeret af Magasinet Grøn Omstilling. Her går vi i dybden med de mange årsager til forureningen af det danske havmiljø, og hvordan vi kan løse det.

STYR PÅ HAVET

Vandrammedirektivet

Vandløb, søer, fjorde, grundvand og kystvande ud til en sømil fra kysten er beskyttet af EU's Vandrammedirektiv, som Danmark er forpligtet til at overholde. Målet er, at vand i Europa som minimum skal opnå god økologisk tilstand. Kravet blev første gang vedtaget i år 2000 med deadline i 2015. Dette blev senere forlænget til en endelig deadline for medlemslandene i 2027.

I Danmark udmøntes vandrammedirektivet gennem vandområdeplaner, der bl.a. vurderer tilstanden af vores vandmiljøer og iværksætter konkrete indsatser for at nå miljømålene. De nuværende vandområdeplaner 2021-2027 er under udarbejdelse.

Økologisk tilstand vurderes herhjemme ud fra undersøgelser af plankton, rodfæstede planter, invertebrater og miljøfarlige stoffer samt lys- og iltforhold.

Havstrategi

Havstrategien skal sørge for god miljøtilstand i havets økosystemer samt en bæredygtig brug af havets ressourcer, hvilket vi er forpligtede til gennem EU. Danmarks Havstrategi II løber fra 2018-2024. Strategien opstiller 11 deskriptorer for god miljøtilstand, herunder: biodiversitet, eutrofiering, forurenende stoffer og affald. Et indsatsprogram, der skal byde på konkrete tiltag for at nå målsætningen forventes fremlagt ultimo 2021.

Danmarks første havplan

Et EU-direktiv fra 2014 forpligtede medlemslandene til at udarbejde nationale planer for brugen af havet. Den danske havplan er udmøntningen af dette og var i høring i efteråret.

Planen opdeler vores havområde i forskellige zoner for brug – eksempelvis udviklingszoner til vedvarende energi og råstofindvinding, sejlrænder og beskyttede områder.

På trods af en udvidelse fra 19 til 30 procent af beskyttede arealer, lever kun 4,8 procent af havarealet op til internationale standarder for havbeskyttelse. Dette skyldes, at havplanen udlægger større områder til fuglebeskyttelse, hvilket ikke beskytter marin biodiversitet eller marin natur.

Strengt beskyttede havområder hæves fra 0,03 procent til 4,1 procent. Dog er EU-målet 10 procent.

KYST OG HAV

Danmarks samlede havareal dækker knap 104.000 km² og bruges i dag til bl.a. fiskeri, søtransport, energiindvinding, naturbeskyttelse og rekreative aktiviteter. Vores landmasse er cirka 43.000 km². Danmark har godt 8.750 kilometer kystlinje. Lige meget hvor i landet man bor, er der aldrig længere end 52 km til kysten.

Tiden rinder ud for naturgasfyrene

Naturgasfyrene, der står og summer i mange hjem rundt om i landet, er svære at slippe. Men det skal vi. For den fremtidige varmforsyning er fossilfri

AF JULIE BANGSGAARD ABRAHAMS

Der er intet bedre end at komme ind i et varmt bryggers en kold vinterdag. Jeg kender især følelsen fra mine forældres hus i Viborg. I bryggerset er der ingen radiator, men til gengæld står der et naturgasfyr og summer og sender den dejlige varme ud i rummene. Og så-dan får mange mennesker opvarmet deres hus i Danmark. I alt opvarmes 380.000 hjem med individuelle naturgasfyr, og 60.000 danske husholdninger fyrer med olie.

Desværre er der en hage ved varme fra naturgas. Naturgas lyder måske ikke værst af navn. Ordet natur indgår jo i ordet. Men naturgas er et fossilt brændsel ligesom olie og kul, der udleder drivhusgasser, når det brændes af. Man har udvundet naturgas og olie fra Nordsøen siden 1972, og det har været og er stadig en central del af den danske energiforsyning. Naturgassen ledes ud i det danske gasnet via rørledninger og herfra ud i de mange danske hjem med naturgasfyr. I 1990'erne blev naturgas set som det grønne alternativ til olie, da CO₂-udslippet fra naturgas er ca. 30 procent lavere end udledningen fra olie. Men i dag nytter det ikke at skifte fra olie og kul til naturgas, blot fordi det er lidt bedre. Fremtiden skal være fossilfri, så derfor bør vi slet ikke opvarme med olie og naturgas.

ALLE NABOERNE HAR GAS

Hvorfor skifter de cirka 500.000 danske boligejere, hvis hus opvarmes med olie eller naturgas, så ikke bare til en varmekilde baseret på vedvarende energi? Jeg har spurgt mine forældre, hvorfor de ikke har skiftet. De bor i Viborg, der længe har været en gaskommune. Alle deres naboer har naturgasfyr. Og lige nu er det ikke muligt at skifte til fjernvarme der, hvor de bor. Så de tager egentlig ikke rigtig selv

stilling til, hvor varmen til opvarmning af deres bolig og brugsvand kommer fra.

I forbindelse med mit arbejde har jeg talt med flere kommuner om deres varmforsyning. I Køge Kommune har man taget temperaturen på borgernes holdning til at skifte varmforsyning gennem et spørgeskema. Her viser det sig, at 1/3 af de adspurgte borgere ikke umiddelbart ønsker at skifte deres olie- eller naturgasfyr. Kommunerne nævner flere årsager til borgernes tøven. Hvis en familie for nylig har investeret i et fyr, er restlevetiden lang, og så har man ikke lyst til at udskifte det igen. Nogle er usikre på prisen ved at konvertere til fjernvarme. Andre har ikke lyst til at skifte, hvis man alligevel har planer om at flytte inden for en overskuelig årrække. Og så er der dem, der blot synes, at naturgas fungerer upåklageligt.

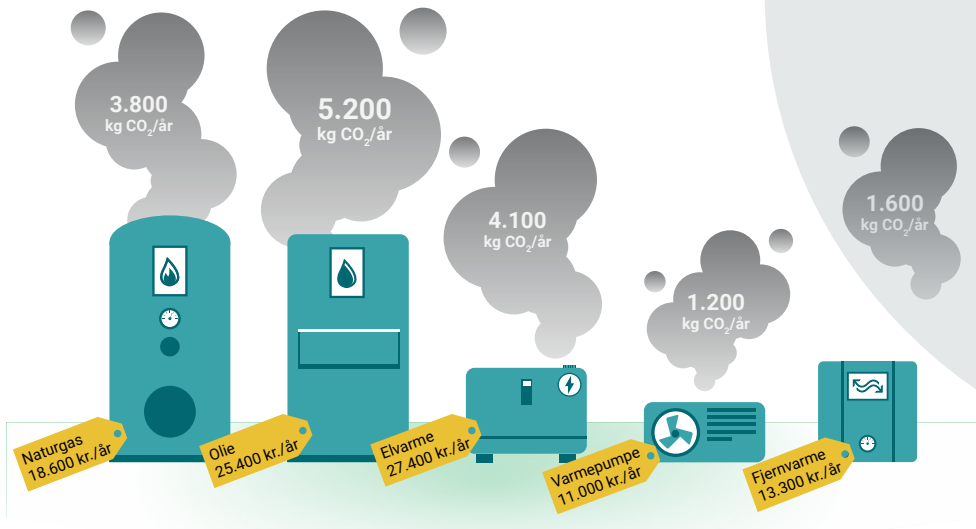
Skiftet fra olie- og naturgasfyr til fjernvarme eller varmepumper sker altså ikke af sig selv. I regeringens klimaaftale fra 2020 har vi forpligtet os til en energisektor fri for kul, olie og naturgas i 2030. Så vi skal i gang. Klimaaf-talen gør fossil varme dyrere og grøn varme billigere ved at hæve afgifter på varme fra naturgas og olie og give tilskud til fjernvarme og varmepumper. Og i dag må man ikke installere fossile fyr i hverken nye eller eksisterende bygninger, hvis der findes et alternativ baseret på vedvarende energi.

CODE FJERNVARMEMULIGHEDER

Man kan lune sig ved, at der allerede er grønne alternativer til opvarmning med naturgas og olie, så vi kan opvarme vores huse uden at opvarme planeten samtidig. Lad os starte med at se på fjernvarmen. Fjernvarme har eksisteret i Danmark i mere end 100 år, og 65 procent af boligerne er i dag koblet op på fjernvarmenet-tet – det svarer til 1,7 millioner boliger.

I dag nytter det ikke at skifte fra olie og kul til naturgas, blot fordi det er lidt bedre. Vi kigger ind i en fossilfri fremtid, så derfor bør vi slet ikke opvarme med det

Der er meget CO₂ at spare ved at skifte til fjernvarme eller varmepumpe. Priserne for de forskellige varmeformer her er den årlige udgift til varme og drift af anlægget i et typisk hus på 140 m². Etablering af fjernvarme (inkl. tilslutning) koster 30.000-60.000 kr., etablering af varmepumpe koster 90.000-140.000 kr.

Kilde: Energistyrelsen.

Fjernvarmen kommer fra mange forskellige energikilder som affald, biomasse, vind, geotermi, olie, gas, kul, solvarme og overskudsvarme fra industri. Men ifølge klimaaftalen fra 2020 er målet, at fjernvarmen udelukkende skal komme fra vedvarende energi i 2030. Dvs. den skal blive helt fri for kul, olie og gas.

Fjernvarme er oplagt til boliger, der ligger i udkanten af de mange eksisterende fjernvarmeområder og i områder med tæt bebyggelse. Der findes stadig mange steder rundt omkring i landet, hvor det både kan svare sig økonomisk og energimæssigt at udvide fjernvarmenettet. Som borger kan man selv være med til, at der kommer fjernvarme i ens boligområde. Man kan tage fat i kommunen eller fjernvarmeselskabet i sit nærområde og høre om mulighederne for at blive koblet på fjernvarmenettet. Og her er det vigtigt at tage fat i ens naboer, da en vis andel af husstandene i et område skal takke ja til fjernvarme, før man udvider nettet.

DE POPULÆRE VARMEPUMPER

De steder, hvor boligerne ligger for spredt eller for langt fra fjernvarmenettet, er eldrevne varmepumper den bedste grønne løsning. De sænker husstandens CO₂-udledning markant og er den mest effektive måde at opvarme på. Og de bliver mere og mere populære. Der er tusindvis af ordrer på varmepumper til VVS'ere og installatører, og fremgangen skyldes bl.a., at man som borger kan få tilskud til varmepumper gennem Bygningspuljen.

Desværre er der lige nu en forsyningsskise i kølvandet på bl.a. andet COVID-19, og det har resulteret i, at mange husejere venter på deres varmepumpe på grund af tomme lagre. Det er uheldigt, da det ikke må blive en kæp i hjulet i kampen mod at skille sig af med fossil opvarmning. Vi må bare være lidt tålmodige, indtil krisen er ovre. For varmepumper er en rigtig god løsning. Lige nu er tilbagebetalingstiden på

en varmepumpe god, så det kan godt betale sig at investere i en – selv uden tilskudspuljer.

Hensynet til forsyningssikkerhed taler også for grøn varme. Hvis ikke vi får omstilling, vil vi i stigende grad være afhængige af at få naturgas og olie fra Rusland eller andre usikre steder, og det gør både prisen og tilgængeligheden usikker. Det er alt andet lige sikrere at producere den varme, der skal bruges i danske hjem, lokalt. Det skaber også mindre spild. Samtidig vil fremtiden også byde på CO₂-afgifter, hvilket gør varme fra forurenende energikilder, som olie, naturgas og kul, dyrere.

115 FYR OM DAGEN

Ansvar og arbejdet med at udfase olie- og gasfyr ligger hos kommunerne, lyder det i klimaaftalen fra 2020. Og som tidligere nævnt er det ikke en nem opgave. Så vi har travlt. Hvis der ikke skal være naturgasfyr i Danmark i 2030, vil det kræve, at der skal udskiftes ca. 115 fyr om dagen. Så hvordan får vi fart på udfasningen i Viborg og de mange andre gaskommuner? Et forbud kunne hjælpe meget på det. Det skal være forbudt at installere nye fossile fyr, og så skal der en slutdato for brug af olie- og naturgasfyr. Konkrete mål som slutdatoer gør, at både kommunerne og dens borgere og industri kan forholde sig til, hvor den fremtidige varmeforsyning skal hen.

Indtil videre kan min mor stadig lade sin bolledej hæve på det lune naturgasfyr. Men vi ser ind i en fremtid, der gør fossil varme dyrere og mindre tilgængelig. Derfor bør regeringen og kommunerne hjælpe borgere over på grøn varme hurtigst muligt – både for vores egen og klimaets skyld. ■

Julie Bangsgaard Abrahams er rådgiver i Energi, Byggeri & Klima hos Rådet for Grøn Omstilling

SPAR PÅ ENERGIE

Vil du gerne vide, hvordan du kan sætte dit energiforbrug ned i din bolig? Og går du og overvejer, om du skal skifte dit naturgas- eller olieforbrug ud?

Så kig på energistyrelsens side:

[SparEnergi.dk](https://www.sparenergi.dk)

Her kan du finde gode råd om elforbrug, varmeforbrug og energiløsninger i hjemmet og på arbejdspladsen.

RÅDET FOR GRØN OMSTILLING
HVAD GØR VI?

Vi arbejder for udfasning af kul, olie og gas i varmeforsyningen både herhjemme og i EU. Det gør vi med projektet Grøn Varme i Danmark og EU, der er støttet af European Climate Foundation.

I dialog med politikere, virksomheder og andre interessenter ønsker vi at omstille varmesektoren og bruge Danmark som det gode eksempel. Vi skubber kommuner og regeringen til at omstille varmesektoren. Det skal bl.a. ske ved at indføre et forbud mod at installere nye fossile fyr, og så skal der en slutdato for brug af olie- og naturgasfyr.

Når forandringens vinde blæser over landbruget

TEKST OG FOTO
FREJA MARIE HEGELUND

Landbruget skal gøre noget ved sit klimaaftryk. Men hvordan ser landmændene selv deres vej gennem den grønne omstilling af deres erhverv, som ofte er forbundet med traditioner og relationer til landskaberne og jorderne? Vi er taget til **Skalsådalen** i det sydlige Himmerland, hvor udtagning af lavbundslande er i gang

Jacob og Rikke Bjerrum
på deres marker

“Det der er alt sammen lavbundsJORDE,” siger 60-årige Erik Christensen og peger ud gennem forruden. Vi sidder i hans firhjulstrækker, og for vores blik strækker sig et fladt og åbent landskab med marker adskilt af krat og grøfter. Under sidste istid skabte smeltevand Skalsådalens landskaber, som i dag er karakteriseret ved et fladt vidtstrakt landskab afbrudt af strækninger med tunnel-dale, hvor smeltevandet har presset sig ned i landskabet.

Erik Christensen er landmand, og denne morgen i september er jeg med på hans daglige tur rundt til hans 240 kødkvæg. Dyrene går og græsser på et område, der snart skal forandres. Naturstyrelsen og kommuner i Himmerland har lagt planer for en jordfordelingsproces og udtagning af lavbundsJORDE, og det bekymrer Erik Christensen.

“Der er planer om at sløjfe de grøfter, der adskiller markerne. Det er vi jo ikke så glade for, fordi så kan dyrene ikke komme derud,” fortæller han fra bilen og fortsætter: “Der bliver også vådere på marken, og uden køerne springer det i skov.” Hvorfor han mener, det er et problem, vender vi tilbage til.

Erik Christensen er en ud af godt 20 landmænd, som jeg og min makker besøger og interviewer. Vi har bosat os i området i tre måneder i forbindelse med vores feltarbejde til vores speciale i antropologi. Emnet er klima. Det danske landbrug sidder på op mod to tredjedel af det danske areal, og naturen og biodiversiteten er presset. Samtidig står landbruget for 22 procent af den samlede CO₂-udledning. Derfor er en grøn omstilling nødvendig.

Så hvordan forholder landmændene sig til de forandringer, deres erhverv står over for? De nye krav og tiltag kræver nye måder at gøre tingene på i et erhverv, som ofte er forbundet med identitet, traditioner og relationer til landskaberne og jorderne. Det er vi taget til Skalsådal for at se nærmere på.

SLIP VANDET FRI

I Skalsådal har vand altid været synligt i landskaberne som en konsekvens af de lavtliggende jorder. I tidligere tiders landvindinger lagde man dræn og vandpumper på mange af markerne, hvilket skulle sikre, at markerne ikke var for våde at dyrke på.

Men af hensyn til klimaet bør lavbundsJORDE ikke længere drænes og dyrkes. De indeholder nemlig et højt indhold af kulstofrigt organisk materiale. Det betyder, at dræning og dyrkning af jorderne medfører en høj CO₂-udledning, fordi det organiske materiale bliver iltet. Det kan afhjælpes ved at sløjfe dræningerne og lade vandet få frit spil på ny. Derfor ses udtagning af lavbundsJORDE som centralt for at sænke udledningerne fra landbruget. Derudover er der gevinster at hente ift. beskyttelse af sjældne arter og naturtyper, når lavbundsjordene tages ud af driften. I regeringens nye klimaaftale for landbruget er ambitionen, at 100.000 ha lavbundsJORDE skal udtages inden 2030.

I Skalsådal er udtagningen allerede i gang. Naturstyrelsen Himmerland har sammen med de berørte kommuner, Viborg, Randers og Mariagerfjord, taget initiativ til en multifunktionel jordfordeling, der skal starte i Skalsådal i det nye år. Det indebærer, ud over de grønne tiltag som udtagning af lavbundsJORDE, et fokus på landdistriktsudvikling og rekreative ønsker, såsom flere vandrestier og shelterpladser.

KØERNE STÅR FOR NATURPLEJEN

Første stop på køreturen med Erik Christensen er et stort, kuperet areal, som han forpagter. Her går en flok kvier roligt rundt og græsser. De er nysgerrige og vil gerne snakke.

“Søren Super!” råber Erik Christensen pludselig højt ud over marken. “Det er den røde dér. Den plejer at komme hen til mig,” siger han og forsikrer mig om, at de er fredelige, da det kun er tyrene, man skal være varsom med.

“Hvis der sker noget, skal man bare trække tilbage. Det er dem, der bestemmer,” siger han.

På disse marker sørger Erik Christensen med sine kvier for såkaldt naturpleje efter aftale med kommunen. Som en del af et stigende fokus på biodiversitet, klima og miljø bliver naturpleje fremhævet som en måde både at holde landskaberne åbne og styrke landbruget, når jorder tages ud af driften. Principperne bag naturpleje er, at markerne hverken må gødes, sprøjtes eller dyrkes. Til gengæld skal de afgræsses enten med dyr eller maskine.

Erik Christensens køer går på markerne det meste af året og lever primært af det, de kan finde her. Men arbejdet med naturpleje kræver, at køerne kan gå på markerne uden at ødelægge dem. På de laveste af arealerne har Erik Christensen før oplevet, at en kvie døde i en grøft, fordi den sad fast i mudderet. Han fandt den selv.

“Hvis kreaturerne går i mudrede områder, så bliver det sådan noget grød, fordi de træder det i stykker. Vi ved, at der vil komme mere vand, og at områderne derfor bliver vådere. Hvis vi så samtidigt hæver vandstanden og sløjfer grøfterne som en del af udtagningen af lavbundsJORDE, så gror det hele til,” siger han.

Vandet vil både gøre det svært ufremkommeligt for køerne, men også forværre biodiversiteten, bl.a. fordi området får lov til at springe i skov, når dyrene ikke kan komme frem og holde vegetationen nede, siger Erik Christensen. Især de sjældne orkideer vil blive presset, da de netop har brug for sollys og åbne enge.

“Der kommer måske til at gå 1000 år, før den natur kan blive genoprettet, når først dyrene har trådt det i stykker. Og herude er der mange orkideer. I foråret stod de jo virkelig over det hele,” siger han.

Det ærgrer ham, at kommunens biologer og hans egen viden ikke altid følger samme tankegang.

“Når jeg snakker om naturpleje, tænker jeg jo et par hundrede år frem. Og kommunen snakker bare 10-20 år. Det er jo ingenting i det samlede spil,” uddyber Erik Christensen. “Der er kun én taber i det spil her, og det er naturen.”

EJET AF FAMILIEN SIDEN 1700-TALLET

De fleste landmænd, jeg og min makker har talt med undervejs i vores feltarbejde, har tilknytning til egnen. De har enten overtaget slægtsgården eller startet deres eget op med udgangspunkt i familiens jord. Det gælder også ægteparret Jacob og Rikke Bjerrum, som begge er vokset op i området. De er begge i slutningen af 40'erne, og sammen har de tre børn. Og parret står lige nu og overvejer, om de skal sælge nogle af deres lavbundsJORDE til udtagning. De har skabt deres landbrug på jord, der har været i Jacob Bjerrums familie siden 1700-tallet. Der er meget historie forbundet med jorden, som gør, at

PÅ FELTARBEJDE

I efteråret 2021 har Freja Marie Hegelund og Katrine Andrea Vintov, der begge er specialestuderende i antropologi på Københavns Universitet, bosat sig tre måneder i Sdr. Onsild. Her ser de på, hvordan lokale landmænd i Skalsådal i det sydlige Himmerland forholder sig til grøn omstilling af landbruget, og hvordan fremtidens landskaber skal se ud.

Feltarbejdet er en del af det større forskningsprojekt 'Lokale Landvindinger: Landskabsfortællinger og samskabelse i multifunktionel jordfordeling', der løber over en treårig periode. Det foregår i samarbejde med Naturstyrelsen Himmerland samt Viborg, Randers og Mariagerfjord Kommune og er støttet af Velux Fonden. Læs mere om projektet på antropologi.ku.dk

SKALSÅDALENS FORANDREDE LANDSKABER

I Himmerlands sydlige del, hvor Skals Å løber, ligger Sdr. Onsild enge, et ca. 2000 ha stort område i Skalsådal, der er udpeget til et af flere indsatsområder inden for det EU-finansierede projekt LIFE IP Natureman. Området er udpeget, fordi det indeholder bevaringsværdige naturtyper og arter. Projektet løber frem til 2025 og har til formål at udvikle en indsatsplan, der tilgodeser både landbrugsdrift, naturpleje, klimaindsats, vandmiljø og rekreative ønsker.

Til at sikre en bred vifte af interesser i landskabet har Naturstyrelsen Himmerland sammen med Viborg, Randers og Mariagerfjord taget initiativ til en multifunktionel jordfordeling, der håndteres af Landbrugsstyrelsen. Det sker i et ca. 6000 ha stort område, og involverer ca. 180 lodsejere.

Erik Christensen er bekymret for, hvad en udtagning af lavbundsjerne vil betyde for naturen og hans køer

”

Vi er stolte af at producere mælk til danske forbrugere. Men hvis det bliver umuligt, kan vi bedre forestille os at lave noget andet, end at skulle flytte

Rikke Bjerrum, ejer af et landbrug med sin mand og driver en mælkeproduktion med omkring 750 køer

landskaberne og naturen har en helt særlig betydning for dem.

“Fordi det er familiens jord, vi driver videre, føles det stadig som Jacobs slægtsgård,” fortæller Rikke Bjerrum mig i deres køkken og tilføjer: “Vi ville ikke bare kunne lukke landbruget ned og flytte. Det her er vores hjem,” siger Rikke Bjerrum.

De har svært ved at se sig selv bo andre steder. Derfor er det for Rikke og Jacob Bjerrum ikke primært, om de lever af malkekvæg, eller hvad de dyrker.

“Vi er stolte af at producere mælk til danske forbrugere. Men hvis det bliver umuligt, kan vi bedre forestille os at lave noget andet, end at skulle flytte,” siger Rikke Bjerrum og fortsætter: “Vi vil hellere blive her og tilpasse os end at flytte og starte forfra et andet sted.”

Rikke Bjerrum er butiksuddannet, mens Jacob Bjerrum er uddannet som landmand. I dag driver de sammen en mælkeproduktion med omkring 750 køer. Siden 2002, hvor de købte gården med 40 køer, har deres drift været i eksplosiv udvikling.

“For at kunne leve af det har vi været nødt til at sørge for, at vi altid er dobbelt så store som alle andre,” siger Jacob Bjerrum ved køkkenbordet og tilføjer: “Men det gør også, at vi har et stort ansvar og virkelig kan gøre en forskel i klimaspørgsmål.”

MANGEL PÅ AFGRÆSNINGSDYR

Når marker udtages af landbrugsdriften, skabes et behov for afgræsning, som naturpleje med græssende dyr kan afhjælpe. Men afgræsningsdyr er en mangelvare i området. Kødkvæg er det bedst egnede dyr til afgræsning, da de er mere robuste og kan holde til at gå ude det meste af året. Malkekøerne med deres slanke bygning er derimod ikke bygget til at færdes i ufremkommeligt terræn. Der er dog langt flere malkekvæg end kødkvæg i området, fordi det ofte er svært at leve af kødkvæg.

Rikke og Jacob Bjerrum har overvejet, om det ville kunne hænge sammen for dem med græssende kvæg ligesom Erik Christensen. Men som deres drift ser ud i dag, afhænger det i høj grad af, hvad de våde jorder tillader.

Skals Å løber i perioder over sine bredder

“I bund og grund ville vi gerne have vores malkekøer mere ud, men 750 køer på vores lavbundsjord kan ikke lade sig gøre, uden at de tramper det i stykker eller skal gå for langt efter føde,” siger Rikke Bjerrum.

Markerne er altså for våde til, at deres malkekøer kan afgræsse, og ligesom Erik Christensen ser Jacob og Rikke Bjerrum, at der kun er kommet mere vand med tiden.

“På et tidspunkt var der en hel flod herude. Man kunne nærmest sejle i kano fra den ene mark til den anden,” siger Rikke Bjerrum.

Ifølge Jacob Bjerrum har vandet i landskaberne med tiden gjort, at markernes dræn ikke længere løber tilstrækkeligt ud i Skals Å. Det skaber nye udfordringer, fordi vandet i stedet løber tilbage ind på markerne. Det findes der dog løsninger på, som ovenikøbet kan bringe en miljøgevinst med sig.

“Vi har en majsmark herude, hvor det nogle gange er meget svært at høste, fordi der er så vådt. Nogle år er der en hel sø derude, og den kunne jo sagtens blive permanent som vådområde. Så kan vi bare dyrke på områderne ved siden af,” siger han.

Anlægning af vådområder kan sikre de øvrige marker mod oversvømmelse og er samtidig med til at reducere overskydende kvælstof og fosfor fra markernes drænvand. Når der skabes vådområder, sker det i et samarbejde mellem kommunen og landmanden, der ejer de pågældende jorde. Kommunen hjælper med rådgivning og tilskud til projektet, mens landmanden har ansvar for anlægningen.

DIALOG ER VEJEN FREM

I den multifunktionelle jordfordeling er både initiativtagerne bag og landmændene opsat på, at det er vigtigt at inddrage landbruget i forhandlingerne. Dels fordi de omtalte jorder ejes af landmændene, som så skal gå med til at sælge dem til staten. Dels fordi de har en stor viden om naturen, som daglige forvaltere af den, og fordi de rent praktisk skal være med til at skabe fremtidens landskaber og imødekomme grønne tiltag i deres arbejde. Men spørgsmålet er, hvor meget landmændene skal inddrages og hvordan.

“Jeg tror, man skal samarbejde på nogle helt nye måder,” siger Erik Christensen, der ønsker at bidrage med sin faglighed som landmand og sit lokale kendskab til landskaberne. På min køretur med ham var det tydeligt for mig, hvordan han kender hver en centimeter i landskaberne.

Jacob og Rikke Bjerrum føler ikke, at landbruget inddrages nok i processerne om at udvikle dansk landbrug. Derfor har de taget en aktiv beslutning om at deltage i den politiske debat og dialogen med kommunerne. Bl.a. valgte Jacob Bjerrum i en periode at være med i det lokale ålaug for at skabe en dialog omkring nye løsninger.

I et indslag i P4 Nordjylland udtaler Jacob Bjerrum sig om landbrugsforhandlinger og siger: “Selvfølgelig vil vi bidrage, og det gør vi gerne. Men naturen er vores arbejdsgiver, så vi skal mere med på råd, hvis det skal være praktisk muligt.”

MULTIFUNKTIONEL JORDFORDELING

Jordfordeling er et omtrent 200 år gammelt redskab. Det blev f.eks. brugt til at fordele landbrugsjorden mere hensigtsmæssigt, da gårdene på et tidspunkt blev flyttet fra landsbyerne og ud i landet. Jord kan i processen både byttes, sælges eller købes efter aftale med jordejerne. Der er ofte et specifikt formål med jordfordelingen, f.eks. at rejse en skov, etablere et vådområde eller genoprette tidligere naturområder. Hvis der fra start er tænkt klima, miljø, natur, rekreation og landudvikling og driftsøkonomi ind i omlægningen af jordlodderne, kaldes det for multifunktionel jordfordeling.

Den multifunktionelle jordfordeling afhænger af frivillighed og lokalt engagement. Det handler med andre ord om, hvad lodsejerne vil være med til. Jacob Bjerrum mener, at landmændene burde være med i processen helt fra starten.

“Det ville være oplagt at ansætte en lokal landmand i projektet til at bidrage med inputs på vegne af landbruget. På den måde ville det også være nemmere at mægle mellem de forskellige interesser, der er i spil,” siger han.

For Rikke og Jacob Bjerrum er lokalt og politisk engagement en måde at blive hørt og holde sig opdateret på, hvad der skal ske.

“Hvis man føler sig lukket ude eller tvunget og presset, så er man ikke motiveret. Men hvis man derimod snakker om det, så har man også lyst til at kæmpe for, at der skal ske nogle ting, for selvfølgelig skal vi gøre noget for miljøet,” siger Rikke Bjerrum. ■

Freja Marie Hegelund er specialestuderende i antropologi og studentermedhjælper hos Rådet for Grøn Omstilling.

ILLUSTRATION / FOTO: RASMUS JUUL / KARL ADAMI

SAMMEN GØR VI EN FORSKEL

Følelsen af at bære en hel klode på egne skuldre er tung, men løfter vi sammen, er det en hel anden sag!

Giv et medlemskab i jule- eller nytårgave, eller doner et beløb til den grønne sag. Uanset hvad du vælger, bidrager du til den grønne omstilling. Se mere på rgo.dk/gaver

Tak for, at du vil være med til at gøre en forskel.

Rådet for Grøn Omstilling